

Harta zonei cercetate.

În cursul anului 1961, un colectiv al Muzeului de artă populară al Republicii Socialiste România¹ a efectuat o campanie de cercetări și achiziții în regiunea Hunedoara și anume în raioanele Petroșani și Hațeg, în zona Pădurenilor și în raionul Orăștie.

Dintre toate zonele etnografice ale regiunii Hunedoara, cea mai binecunoscută și mai bine reprezentată în muzee, pînă de curînd, era zona Pădurenilor, fapt ce nu poate surprinde date fiind originalitatea și bogăția aspectelor artistice din această zonă. Cercetările și achizițiile efectuate în regiunea Hunedoara în ultimii ani, atît de muzeele republicane, cît și de cele regionale și raionale au pus în valoare diversitatea zonală și interesul pe care-l prezintă creația artistică populară din întreaga regiune.

Teritoriul cercetat de noi în raionul Orăștie este situat în zona de munte și se întinde pe trei afluenți ai Mureșului, dintre care Valea

¹ Compus de M. Focșa, M. Pauncev, S. Zderciuc și S. Orbescu.

Frumusețea și interesul costumului din Orăștie au atras mai demult atenția colecționarilor din regiune, iar la serbările Astrei, costumul din Orăștie era prezent. Nădăduim că în cadrul eforturilor pe care le fac muzeele de specialitate pentru cunoașterea creației noastre populare să fi adus și noi o modestă contribuție la valorificarea acestui costum atît de original.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL PORTULUI POPULAR DIN ORĂȘTIE

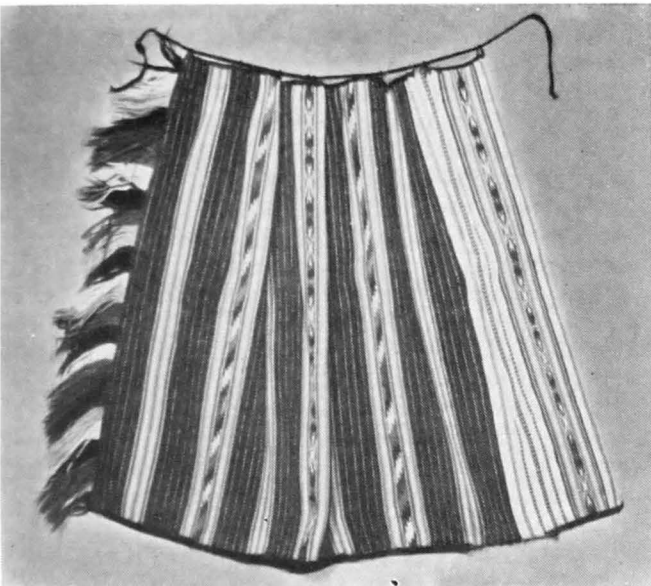
MARCELA FOCȘA

Orăștiei este cel mai important. S-au parcurs localitățile: Dincul Mic și Dincul Mare, Beriu, Orăștioara, Bucium, Orăștioara de Sus, Ludești și Costești de pe Valea Grădiștei, precum și Romos și Romoșel.

Achizițiile realizate în raionul Orăștie se compun, mai ales, din piese de port și țesături de casă.

Costumul popular din raionul Orăștie, reprezintă unul din cele mai originale tipuri zonale de costum din sudul Transilvaniei. Cristalizat într-o zonă de configurație geografică, economică și etnografică variată, bogată în centre meșteșugărești legate de confecționarea pieselor de port, costumul orăștian are în componența sa atît piese de port de un caracter arhaic evident, cît și altele de un mare rafinament artistic. Relațiile curente și îndelungate cu zonele învecinate, în special cu Valea Jiului, Sebeșul și Mărginimea Sebeșului, au dus la apariția unor particularități comune, atît în morfologie cît și în aspectele ornamentale, de un deosebit interes etnografic.

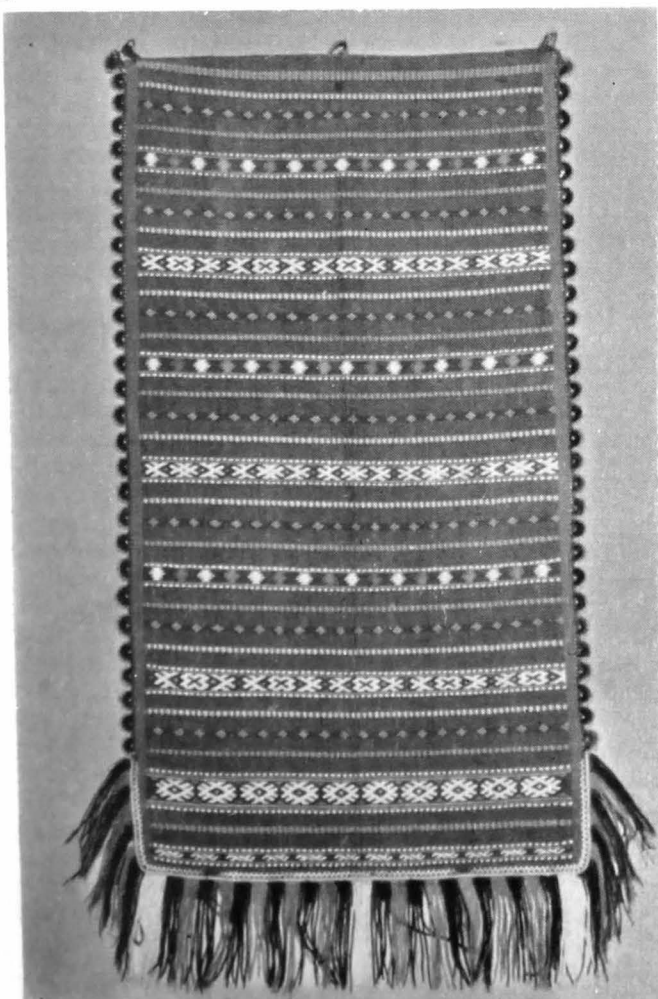
Cercetările noastre s-au îndreptat, în primul rînd, spre reconstituirea formelor tradiționale de port. Dintre cele două categorii de port, femeiesc și bărbătesc, costumul bărbătesc s-a

1

1. Catrinționiu din lână.
2. Șurț din față (detaliu).
3. Catrință din spate.
4. Cureaua cu cosoaie (detaliu).

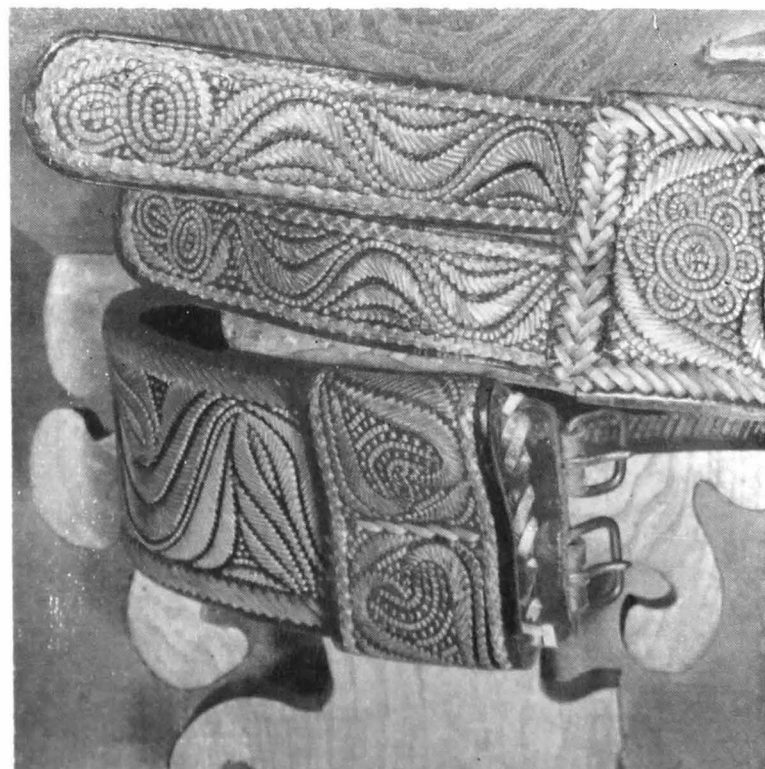
3

2

4

menținut mai bine pe linia tradițională, în timp ce costumele femeiesc tradițional, începând după primul război mondial, a cedat treptat locul costumului sibienesc, pe de o parte, și îmbrăcăminții de oraș, pe de alta; bătrinele sînt acum singurele păstrătoare ale unor anumite piese din costumele tradiționale. Totuși, deși se mai poartă și acum, la munca curentă, unele piese din acest port, dintre toate formele portului femeiesc, cel de sărbătoare poate fi mai ușor reconstituit prin piesele care mai există în lăzile cu zestre.

Costumul femeiesc tradițional aparține tipului de costum cu șurț în față și catrință în spate. El prezintă asemănări vădite cu costumele femeiesc de pe Valea Jiului, nu numai prin structura lui generală, dar mai ales prin gâteala capului și prin cele două piese de o deosebită importanță artistică — șurțul și catrința. Ca structură, el se compune dintr-o cămașă lungă, din pînză de casă, avînd dinapoi catrința, iar în față șurțul; catrința se încinge cu o brăciră, „brățară”.

Pe vreme rece, sau la sărbători, se purtau pieptare scurte, brodate, iar iarna, cojoace mari ornamentate și laibăre din pănură albă.

Gâteala capului este elementul cel mai original al costumului, prin pieptănătura cu „cormi” peste care se învelea, mai demult, „propoada” din pînză, iar mai recent un „chindeu” din dantelă sau diferite basmale din comerț.

Cămașa este piesa cea mai simplă a acestui costum.

Cele mai vechi cămăși care se mai întîlnesc în zonă aparțin sfîrșitului secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea. Confectionate din pînză de bumbac sau din bumbac și cîneapă, ele sînt de tipul caracteristic pentru Transilvania, cu mîneca încrețită din gît. Mînecele au, în partea de jos, fodore, iar la subțiori, este adăugată o „broșchiță” triunghiulară, (petec din pînză) care dă lărgimea necesară pentru mișcările brațelor. Cămașa este ornamentată cu o broderie discretă, compusă sub forma unor galoane înguste. Această broderie este, de asemenea, caracteristică pentru Transilvania, prin tehnica ei (cusut pe dos, la un fir și punct oblic) și prin motivele ornamentale geometrice. Rezervate în alb pe cîmpul brodat în negru, ele sînt apoi umplute cu culoare. Ca și în Mărginimea Sibiului, aceste galoane de broderie sînt dispuse peste umăr, pe mînecă în jos, la guler, pe marginea gurii și a fodelor.

De o mare varietate, după material, formă și structură ornamentală, *șurțul și catrința* reprezintă, fără îndoială, piesele cele mai importante din punct de vedere artistic ale costumului femeiesc.

La epoca aceasta este destul de greu de stabilit și de urmărit cu precizie distribuția spațială a diferitelor tipuri și variante de șurț și catrință, precum și evoluția lor. Dintre cele două piese (șurț și catrință), șurțul este cu mult

mai divers și era probabil destinat unor împrejurări diferite: vară, iarnă, muncă, sărbătoare, fiind adaptat totodată vîrstei purtătoarelor. Prin formă și concepție ornamentală, catrința este mai unitară.

În ceea ce privește șurțul², unul din cele mai interesante tipuri este reprezentat prin „catrințioanele” din lînă care se purtau și se mai poartă încă pe vreme rece. Confectionat dintr-o foaie lată de țesătură învărgată, catrinționul se poartă acum, de obicei, dispus de-a latul, așa încît decorul apare vertical; din această cauză catrinționul din Orăștie este foarte apropiat de piesele similare purtate în Hațeg și Valea Jiului și ne duce chiar pînă la vilnicul din nordul Olteniei. În trecut, el s-a purtat cu învărgătura orizontală, avînd pe poale ciucurei care, la piesele purtate de-a latul, sînt așezați lateral. Nu este exclus ca felul acesta de a fi purtat, cu vîrgile verticale, să se fi dezvoltat sub influența zonei Hațegului și a Văii Jiului.

Mai simple pentru muncă, mai bogat ornamentate pentru sărbătoare, varietatea acestor piese este destul de mare. Frumusețea lor stă mai ales în plînatatea țesăturii și în specularea efectelor decorative care rezultă nemijlocit din textură și din combinarea unor fire de altă culoare pentru urzeală și pentru băteală. Se folosesc în genere foarte mult fire în culoarea naturală a lînii — albă, cenușie.

Catrințioanele vechi, de sărbătoare, erau țesute chilim, în două ite, și adesea alese cu șiruri de motive geometrice. Cele folosite la muncă sînt și acum țesute în patru ite, adesea în furci, ceea ce dă efecte decorative interesante. Catrințioanele se mai poartă astăzi pe vreme rece, la muncă, în timp ce piesele de sărbătoare au fost părăsite.

Al doilea tip caracteristic de șurț încrețit este reprezentat prin șurțele din bumbac, din lînă sau din bumbac și lînă cu decorul dispus orizontal. Confectionat dintr-o țesătură subțire în genere, dar foarte consistentă, acest șurț, strîns pe talie și foarte înfioat dă o grație deosebită costumului.

El apare în două variante principale, după cum șurțul este ornamentat numai pe poale sau pe toată suprafața lui. Pe poale, de obicei, este dispus un rînd de motive ornamentale, în timp ce trupul șurțului este decorat cu vîrgi subțiri și rînduri de bobite trase, de un efect decorativ foarte delicat. Șurțul specific pentru portul de Orăștie era de culoare roșie și s-a purtat pînă pe la începutul secolului al XX-lea, avînd, pereche, o catrință dinapoi, tot roșie. Acum șurțele roșii sînt foarte rare.

Pînă la primul război mondial s-a purtat, dinainte, dar probabil vara, o catrință originală, proprie Orăștiei, cu două rînduri de ciucuri, unul pe poale și celălalt cam la treimea

² Șurțul este mai lat decît catrința și încrețit în talie. Este confectionat de obicei din două foi de țesătură.

superioară a catrinței. Confectionată din bum-bac sau lână, adesea de culoare albă, această piesă apare în diferite variante după importanța și gradul de complexitate a registrelor ornamentale. Șurțele cu două rinduri de ciucuri sînt, de asemenea, foarte rare și mai curînd obiecte de aducere aminte.

Dinapoi, costumul are o *catrință* aleasă de tipul catrințelor purtate în sudul Transilvaniei. De culoare roșie, în trecut, și mai întunecată în timpurile mai recente, ea este ornamentată cu decorul acela caracteristic pentru această zonă, alcătuit din vărguțe și rinduri de boabe trase, printre care sînt dispuse, la anumite intervale, rinduri discrete de motive ornamentale. Pe poale, rîndul de motive este întotdeauna mai lat, mai important.

Motivele decorative folosite în broderia și în alesăturile acestor piese de port sînt geometrice și aparțin sistemului ornamental bazat pe romb. Este interesant de remarcat că, alături de unele zone din Banat și sudul Transilvaniei, Orăștia este una din zonele cele mai reprezentative pentru unitatea și consecvența acestui sistem ornamental, ceea ce nu exclude o diversitate interpretativă remarcabilă. Trebuie menționat, de asemenea, că aceste motive sînt valorificate deopotrivă și în decorarea țesăturilor de casă.

Catrința din spate se fixa, în talie, cu o „brățară“, brăciră, îngustă de cca 2 pînă la 4 cm și învărgată din urzeală: brăcirile vechi erau țesute cu scîndurica de țesut, „spetează“, tehnică părăsită încă de la începutul secolului al XX-lea. Interesante sînt brățările în 3 culori, — vișiniu, galben și negru, — care s-au purtat pe la începutul secolului al XX-lea, ca un protest împotriva asupririi naționale.

Pe vreme rece, femeile purtau haine de blană, pieptar și cojoc, precum și laibăre albe din pănură. Aceste piese vor fi prezentate în cadrul portului bărbătesc, fiind comune.

Elementul cel mai original al portului femeiesc este însă, fără îndoială, gâteala capului la neveste. Compusă dintr-un element de susținere a pieptănăturii „cormii“, și dintr-o propoadă care a variat în cursul timpului, această gâteală se remarcă prin importanța și, s-ar putea spune, prin excentricitatea sa.

Două cozi groase, împletite din cîte 3 „vițe“ de stambă neagră umplută cu lână, cormii voluminoși erau așezați de o parte și de alta a capului, deasupra urechilor; părul fiind împletit peste cormi, femeia părea să aibă niște cozi imense. Gâteala capului cu cozi, dispuse pe părți, se mai întîlnește și în alte zone din Transilvania, dar nicăieri ea nu a ajuns la dezvoltarea pe care a luat-o în zona Orăștiei.

Peste cormi era înfășurată *propoada*. Cea mai veche propoadă de care se pomenește era confectionată din pînză de fabrică, cu ciucuri negri la capete; dar încă de pe la începutul secolului al XX-lea, ea a fost înlocuită

cu „chindeul“ de tul brodat și cu „chișchineul“ (basma din diferite materiale). Înfășurată peste cormi, într-un anumit fel invariabil și prinsă cu flori și cu ace ornamentale din metal, propoada accentua volumul capului, dîndu-i o linie caracteristică monumentală.

Gâteala cu cormi s-a purtat pînă în preajma primului război mondial. Dacă pînă pe la începutul secolului al XX-lea, cormii erau purtați de neveste în tot timpul vieții lor, de la această dată, ei au constituit un element al găteli capului doar la mirese și neveste tinere. După primul război mondial, singura piesă de gâteala capului care s-a păstrat este chișchineul.

Costumul bărbătesc. Costumul bărbătesc se încadrează în tipologia portului bărbătesc din sudul Transilvaniei cu cioareci strîmți și cămașă relativ lungă, purtată pe deasupra pantalonilor. El este caracterizat prin portul cioarecilor strîmți, de croială veche, mocănească, și prin cămașa largă, purtată peste cioareci și strînsă în talie cu o curea. Vara, în locul cioarecilor din lână, se poartă pantaloni dintr-o țesătură mai subțire — izmene și nădragi.

Pe cap, se poartă, vara, o pălărie rotundă, ca și în Mărginimea Sibiului, iar iarna — căciulă. Încălțămînta tradițională, alcătuită din obiele și opinci, purtată încă la muncă, este tot mai mult înlocuită prin încălțămînta de oraș.

Dintre diferitele forme de port bărbătesc, portul de sărbătoare este încă viu, atît la tineri cît și la bătrîni. Acest costum este de asemenea foarte unitar. Costumul de muncă a fost părăsit de tineri și-l întîlnim doar la unii bătrîni.

Cămașa este un element artistic important al costumului bărbătesc. Ea și-a păstrat pînă azi croiala bătrînească, de tip „poncho“, confectionată dintr-o foaie de pînză îndoită peste umeri, cu mîneci și cîini laterali. Din contactul cu costumul din Mărginimea Sibiului, probabil, numărul cîinilor laterali a ajuns de la 2, cît avea cămașa bătrînească la 8 și chiar la 10, ceea ce dă o linie foarte tinerească întregului costum.

Elementele decorative principale ale cămășii sînt cheițele și „peteucile“ (bentițe din pînză brodate sau alese, cu care se încheie foile mîne-cilor, precum și mînecele de trupul cămășii). Dacă aproximativ pînă după primul război mondial s-au folosit cheițe lucrate foarte artistic cu acul, după această dată ele au fost înlocuite cu peteucile brodate. Stilul acestor broderii a variat într-o oarecare măsură de la broderia geometrică tradițională, la o broderie fitomorfă, pentru a reveni, în ultimul timp, la motivele geometrice mai vechi, realizate însă prin alesătură. De culoare în general închisă, aceste broderii pun în valoare croiul cămășii, fiind acordate și cu pieptarul brodat.

Legat de baiera cămășii, bătrîinii purtau un „chischineu“ (batistă) învărgat.

Dintre toate piesele costumului tradițional, cioarecul este piesa cea mai interesantă. De

tipul cioarecului pe care îl denumim, în genere, cu termenul de *mocănesc* și care este alcătuit dintr-o foaie întreagă de pânură la care se adaugă unii clini, cioarecul de Orăștie reprezintă în portul românesc poate forma cea mai elementară a acestui tip binecunoscut din portul Mărginimii Sibiului, prin simplitatea croiului. Cioarecul tradițional este în dispariție. Evoluția costumului bărbătesc a dus la adoptarea altor categorii de pantaloni. Bărbații tineri poartă, în diferite împrejurări, sărbătoare, nădragi din țesătură de casă, năvădită în ochiuri, și pantaloni albi din pânură sau postav, de croială orășenească.

Vara, îmbrăcămintea de muncă este mai ușoară, constind din folosirea unor piese de port confecționate din pînă — cămașa și izmana.

Un element artistic important al costumului bărbătesc este cureaua. În ultimii 50—60 de ani, s-a introdus în portul bărbătesc cureaua cusută cu *cosoale* de culoare verde. Creată în centrul Cugir, această piesă este nelipsită din îmbrăcămintea tinerilor eleganți. Motivele ornamentale sînt vegetale, vrejul cu lalele, în special. Încadrat în decorul curelei, apare adesea și numele proprietarului.

Îmbrăcămintea exterioară este aceeași pentru bărbați și pentru femei. Laibărul, haină scurtă din pânură albă, cu mînici lungi, de o croială simplă și arhaică, este confecționat dintr-o foaie de pânură îndoită peste umeri și despicată în față, avînd clini dreپți, laterali. Haine similare, albe sau brune, dar cu unele variante de croi, se întîlnesc în Transilvania în numeroase zone — Sebeș, Tîrnave etc. și reprezintă, probabil, prin material și croi, una din cele mai vechi piese din portul românesc.

Cu mult mai luxoase sînt hainele din blană, *pieptarul înfundat* și *cojocul*. Acestea alcătuiesc un ansamblu unitar, caracteristic pentru portul din zona Orăștie. Creație a centrelor de cojocărit din Sebeș și Orăștie, ele au fost lucrate și în unele centre sătești, fiind foarte prețuite de populație. În ansamblul portului nostru popular, ele reprezintă o categorie artistică însemnată și un tip bine definit.

Dacă femeile poartă tot mai rar pieptare, pentru bărbat pieptarul reprezintă piesa cea mai importantă a portului de sărbătoare. Numai bărbații care lucrează în fabrici renunță mai ușor la el. Cojoacele cu mînici sînt, în schimb, destul de rare.

De o mare frumusețe, pieptarele și cojoacele sînt ornamentate cu o broderie artistică, delicată și deasă, din mătase sau bumbăcel. Realizată în tonuri închise și combinată cu o broderie verde din *cosoale*, această broderie folosește motive vegetale dispuse în compoziții savante care lasă loc unui joc de variații interesant, în funcție de vîrsta, gustul și pretențiile proprietarului.

Prin prezența acestor piese în alcătuirea sa, costumul din Orăștie capătă o greutate artistică deosebită.

PICTORIȚA

ELENA POPEEA

ÎN MUZEUL DE ARTĂ

AL R.S. ROMÂNIA

Paula Constantinescu

Lucrările de pictură și grafică ale pictoriței Elena Popeea, existente în muzeu (fără să fie foarte numeroase) ne dau posibilitatea de a urmări evoluția artistei între anii 1909—1940, ceea ce ne propunem în rîndurile de mai jos.

Elena Popeea s-a născut în 1895, la Brașov, unde tatăl era profesor. Descinde dintr-o familie ardeleană cu strămoși ce au avut înalte funcții bisericești. Bunicul, Neagoe Popeea, a fost paroh la biserica Sf. Adormire din comuna Satulung (plasa Brașov, jud. Cluj). Pe protopopul Neagoe și pe soția acestuia, Voica, i-a portretizat, în 1874¹, prietenul lor Mișu Popp. Fratele tatălui și unchiul Elenei a fost cărturarul episcop Nicolae Popeea, membru al Academiei Române și deputat în Dieta Transilvaniei.

Crescută într-o familie ce prețuia învățătura, viitoarea pictoriță a primit desigur de la tatăl său îndrumări. El i-a fost probabil călăuza afectuoasă care a sprijinit-o în cucerirea metodică a unei învățături capabile să-i dea acel mănunchi de cunoștințe care formează cultura unui om și prin care să se poată orienta spre ceea ce se cheamă „vocație”. Năzuința sa spre pictură este înțeleasă și sprijinită de familie. Artista, după sporadice învățături primite de la vreun pictor localnic², pleacă să studieze în

¹ Portretele sînt expuse la Muzeul din Brașov.

² Nu se cunosc date privitoare la studii speciale de pictură făcute înainte de plecarea artistei în Germania.